

37(08)

P88

С. РУСОВА

ВИБРАНІ
ТВОРИ

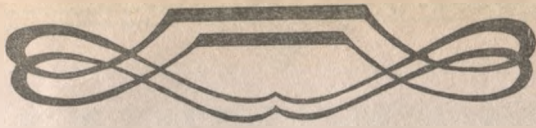

Бути гарним педагогом — це бути справжнім реформатором майбутнього життя України, бути апостолом Правди і Науки.

Рідна мова — це перша умова, щоб учні проходили науку свідомо.

Народ, що не має своєї школи, попасає задніх! Йому замкнено двері до пишного розвитку своїх культурних сил, він засуджений на пригноблене становище, на постійне вживання чужого хліба; живе він не по своїй живій душі, а чужим розумом. Такому народові, який не має своєї школи й не дбає про неї, призначені економічні злидні й культурна смерть. Ось через що сучасним гаслом усякого свідомого українця мусить бути завдання: рідна школа на Вкраїні.

34(08)
P88

С. РУСОВА

ВИБРАНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТВОРИ

*Допущено Міністерством
освіти України*

328824 R

K

1582

Державна
науково-педагогічна бібліотека
України
04066, м.Київ, вул.М.Берлінського, 9

КИЇВ «ОСВІТА» 1996

В ОБОРОНУ КАЗКИ¹

Тепер, коли переглядають усю дитячу літературу, щоб як найкраще впорядкувати читання дітей, виникає дуже часто питання, чи придатні для раціонального розвитку душі й розуму дитини казки, чи фантастичні уяви казкового світу не шкодливо вражають й без того розвинену фантазію дітей, чи не слід як найбільш обмежити вплив казки й вносити в матеріал дитячого читання більше реального, правдивого. Можна справді бачити, що в наші часи де-які педагоги починають (як колись в часи Базарова) занадто надавати переваги науковому дослідові й реальному знанню. Вони з якимсь призирством ставляться до казки, до фантастичної творчості, до пошуття. Так д. Єлачич пише: «Хай книга дитяча малює дитині реальне життя, яке вона може зрозуміти, хай вона познайомить дитину з добром і злом, але не вигаданим, не схематизованим, а таким звичайним, яке є в дійсній житті. Дитяча література мусить рішуче перейти до художнього малювання дійсності». Такі саме погляди висловлювали реалісти 60-х років, і ми бачимо, що перший критик дитячої літератури Толль в 1862 році рішуче повстає проти казки. «Діти,— каже він,— мають дуже розвинену й брехливу фантазію, пам'ять в них ще не міцна й багата на зайві факти, що дають дитині неправдиві погляди на дійсне життя й на природу. Казка підтримує ці неправдиві відносини, вона здається хіба вже для дуже млявих дітей, щоб хоч якось їх розбуркати, а взагалі не потрібна». Пізніше другий критик, Д. Феоктистов, вже прихильніше ставився до казки. «Хай читають діти казки,— казав він,— але нехай в той саме час вони матимуть в руках і книжки реального змісту». А за наших часів розвою естетично творчого напрямку казка вабить педагогів своєю красою, за наших часів шукання чогось примітивно чарівного казка запанувала й обгорнула дитячі книгозбірні занадто нереальною, неправдивою атмосферою, проти якої дуже розум-

¹ Журн. «Світло», 1913, книжка сьома, с. 3—8.

но повстають деякі позитивісти, що надають ваги здоровому, раціональному розвиткові дитячого розуму. Серед цих різних часових напрямків педагогічної критики краще за все звернутися до самого суб'єкта, коло якого клопочуться і педагоги, і бібліотекарі, і автори дитячих книжок: чого ж саме вимагає дитина, що вона любить читати, як виявляє вона свої нахили й свій смак до книги. Відомо, що великі поети й письменники кохалися в казках в дитячі літа. Гете, Пушкіна згадують приязно, як вони слухали й самі читали казки, міфи, легенди. Жорж Занд з подякою згадує, що її мати ніколи не нищила її віри в фантастичні з'явища: — «феї, гіганти — мати не казала мені, що їх немає справді, я сама з розвитком розуму в тому упевнилася!» Шкода тієї дитини, яка змалечку не знала казки, не слухала, захоплена, як сопілочка сама грає, не слідкувала думками за героїчними подіями Дурня, не плакала над долею братів та сестри, що повернуто в лебедів або гусей. Малій дитині усі ці вигадки здаються правдивими через те, що вона ще не може розібрати, де можливе й де починається неможливе. Французький педагог Жакар дуже справедливо пише: «уявіть собі радість й здивування дитини, коли вона уперше бачить, як з неба падає білий сніг. Хіба вона, бачучи це, не може широко гадати, що так само з неба може падати й золото, й цукерки. Розум дитини, ще не здатний зрозуміти законів правдивого природознавства, дає на усі з'явища свою анімістичну пораду, йому не дивно, що вовк говорить, що місяць ходить — то виринаючи з хмари, то знову поза хмарою ховаючись. Казка й дитина щось таке споріднене, вони так одне з другим зрослися, що як би педагоги не намагалися вигонити казку з дитячої хати, вона таки там пануватиме, бо вона природно відповідає вимогам дитячого розуму, а ті людські відносини по казках такі прості й зрозумілі, що дитина може широко спочувати лихові й недолі, радіти перемозі й щастю казкових героїв. Й це викликає перше почуття симпатії — початок альтруїзму, перше свідоме вражіння правди й неправди, тої примітивної великої правди, яка залягає в глибокому лоні народньої душі й виливається так просто в народніх казках. Тут уперше прокидається дитяча увага до людей, спочуття до їх долі, зростає глибока сердечна любов до усього вбогого, до краси й до добра. Так само як у думках дитини, так і в казці наче нема нічого надзвичайного, але усе надзвичайно, нема одмеженого часу ані простору. Зате усе живе, усе має почуття, знає ласку, знає правду, усе повне якогось чарівного життя — й квітка, й береза, й пташки, й звірі, й вітер і вода...

Дитина захоплена цим життям, колись вона буде може так само з увагою прислухатися до наукових законів біології,

хімії, які розкажуть їй справжнє теж повне краси життя природи. Але збудила першу думку, познайомила дитину з світовим життям не одна увага та спостережливність, а й казка-чарівниця. Ось через це й не можна вважати казку шкодливою за для духовного розвитку дитини, навпаки — вона кілька літ має рішучий вплив на думки дитячі й навчає дитину з книжки вбирати радість, вона розвиває естетичний смак, який й надалі одверне дитину від погані лубочної; вона-ж викликає в дитині творчу силу, яка вчить дитину вигадувати самій гри на зразок казки, малюнки до любої казки, й разом з поетом можна сказати:

Nur durch das Morgentor des Shönen
Drängst du in der Erkenntniss Land!

Німецький критик Лихтварк каже правду. Душа дитини шукає захоплення. Треба, щоб в книжці дитячій малювалося те, на що може одгукнутися душа дитини. Дитина шукає всього надзвичайного (не стримуйте її в цьому) й разом з тим вона стежить за усіма дрібницями, деталями. Це й є форма казкового оповідання.

Другий критик Вольгастер каже: «з усіх наших літературних скарбів — найближчий дитячій природі казка. В їй так само схоплені типові широкі риси людей та звірей, як схоплює їх дитина (це доводять і самостійні малюнки дітей)». Люде виступають без складних ознак — або добрі або лихі, або веселі або зажурені, або гарні або погані, але з ріжною душевною деталізацією, через що вони для дітей конкретні. Чи то Котигорошок, чи то Івасик Телесик, чи дідова чи бабина дочка — це перші друзі дітей, і, хто думає, що реальні оповідання можуть краще познайомити дитину з життям, той помиляється. Наше сучасне життя складне, змучене, штучне — воно незрозуміле дитині й хай вона спочатку навчиться орієнтуватися в тих найпростіших умовах життя, які постають в казках.

Звісно, пишучи про казку, ми маємо на увазі перш за все народню казку, ту казку, що народилася на зорі свідомого життя в простій хаті, серед пантеїстично зачарованого світогляду. Наче величня невпинна течія од віку до віку, з одного серця в друге переливалася та людська казка й дійшовши до наших дітей єднає їх міцним творчим зв'язком з давноминулими часами.

Так складається те величне, вічне, з чим дитина й вступає в сучасне життя. Етика не того або другого люду, бо в казках уся мудрість усієї людскости на землі не тимчасова мораль, а правда, яка потроху виробляється людьми на усіх кінцях світу широкого й може колись запанує по над усіма нашими

ще виразними звірчачими інстинктами. Не дурно Грим, такий знавець народньої німецької казки, думав, що можна казкою «відродити людей». В казці усіма життєвими справами керує глибоке переконання правди, в казці нема моралі, а є пережите почуття мільйонів людей, що через віки перенесли велику віру в перемогу правди, в красу добра й його непереможну силу. Нехай же й в душі дитини засвітиться ясна зіронька — шукання правди, хай прокинеться бажання здобути правду не тільки для себе, а для усіх цих Іванів, дурних та вбогих, до яких вона звикає в казці.

Так ставимося ми до казки взагалі, але серед моря казок — треба для дитини одвіяти половину від чистого пожиточного зерна. Перш за все й серед народніх казок треба одкинути те, що своїм вже нездоровим фантастичним подихом може налякати дитину, пошкодити її чулу вразливість.

Народню казкову літературу треба перебрати й по зросту: є багато таких казок, яких зовсім не зрозуміють діти до 7 літ й які задовольняють дітей 10 літ. Звісно, ближче од других казок будуть дитині казки її рідні, її рідного люду, бо хоча науковий досвід зробив казку всесвітньою складкою, але все-світні теми (яких не налічують більше ніж 7—8 десятків) кожним народом переказуються по своєму, одягаються в місцеві убрання, обставляються краєвими умовами життя. От через що казка рідна єднає дитину з рідним краєм й людом. Мова казки мусить бути чиста народня; це кошовна мова, якої не дасть ніяка друга книжка. З літературних казок треба давати найкращі з боку художньої краси й найближчі до народньої творчости своєю простою глибокою правдою. Звісно, увесь цей казковий матеріал теж потрібує уважливої індивідуалізації що до зросту й нахилу дитини, бо правду каже Рубакин: кожную книгу можна прирівняти до фортеп'яно, в якому кожне слово — окремий клавіш, на якому різно виграє усякий піаніст (читач). За для малих (до 7 літ) діток безумовно придатні: Кривенька уточка, Лисичка, Котик та Півень, Лисичка-сестричка та Вовк панібрат, Колобок, Вовк, Собака та Кіт. Коза мати, Калинова сопілка, Три брати, Рукавичка, Івасик Телесик, Цап та Баран, Дідова дочка, Царівна Жаба, Горобець та билина, Бідний вовк, Солом'яний бичок. З чужих казок народніх зовсім невдатні арабські казки, дуже багато жорстоких є серед норвежських та німецьких казок, але з збірки Гріма можна деякі найкращі вибрати. З казок Перро не можна одкинути Попелюшку, Червону шапочку. Японські, індуські та інші краще давати дітям 10—12 років, вже більше як етнографічний матеріал. Серед сербських та чеських є дуже багато гарних придатних і для малих дітей.

З літературних казок Андерсеніві звісно найбільше підходять: Снігова королева, Ялинка, Погане каченя, Лебеді, Стокротка завжди любі дітям.

Для дітей 10—14 років казка вже не має своєї привабливої краси — цей вік вимагає вже чогось або більш наукового, або більш героїчного — Гайавата, Калевала — ці світові поеми захоплять тоді швидче, ніж окремі, невеличкі казки. По даним експериментальної педагогіки після 10 років (10—16) найбільше читають подорожі — 94 %, оповідання з сучасного життя — 92 %, вірші та поеми — 74 %, наукові книжки — 65 % й тільки 55 % припадає на аматорів казки. (Дивись досліді Смирнова — Рус. Шк. 1911 р.) Небіжчик Балталон розпитував більш 300 дітей серед учнів перших 4 класів різних шкіл, що їм більш до вподоби — чи правда чи казка, й 91 % були за правду. Вахтеров розпитував у 633 учнів початкових шкіл 9—14 років й з-поміж них тільки 16,5 % висловилися за казку, при чому % спадав з кожним роком: 9 літні ще дали 28 % читачів казок, 10 літні — 27,7 %, 12 літні — 13 %, 13 літні — 10 %, а 14 літні тільки 3,6. Так що зростом дитина вже шукає другого матеріялу для свого розуму, не фантастичного, а більш менш реального.

Таким робом діти самі говорять нам, що казка не може задовольнити читача старішого од 10 років, але вона панує й вабить до себе дітей з першої хвилини, коли прокидається її думка. Взагалі, обороняючи казку, ми в її бачимо, не стільки фантастичну вигадку, а найкращий художній твір, в згоді з настроєм, з головними вимогами дитячої думки, величній своєю красою й простотою. На нашу думку, кожна найпростіша книжка, яка викликає в душі поетичний настрій, доводить до гарного почуття, яка хвилює глибоко душу — така книжка безкраю більше має доброго впливу на дитину ніж цілі купи книжок, що дають багато розумові, та мало серцю.